

UDK 27-1-662:3(4):316.75:141.78

Pregledni članak

Primljeno: 11. 7. 2009.

Prihvaćeno: 15. 10. 2009.

»... s Bogom svojim preskačem zidine« (Ps 18,30)
**TEOLOGIJA I CRKVA U EUROPI 20 GODINA NAKON
PADA ZIDA¹**

Albert FRANZ

Technische Universität Dresden

Philosophische Fakultät

Institut für Katholische Theologie

Weberplatz 5, D-01217 Dresden

albert.franz@tu-dresden.de

Sažetak

Tema je ovoga rada promišljanje o temeljnim izazovima i zadacima pred kojima se nalaze teologija i Crkva 20 godina poslije sloma komunizma. Iako su zidovi koji su obilježili 20. stoljeće srušeni, zidovi i ograde, tj. posljedice hladnoga rata koji je trajao preko 40 godina u čovjeku će još dugo postojati. »S Bogom svojim preskačem zidine« – ove riječi iz Psalma 18,30 potiču na aktivnost s Bogom, potiču na odvažnost i istodobno na otvorenost Božjoj pomoći i zaštiti. Psalmist nas stavlja pred pitanja: U današnjoj Europi, nakon pada Zida, koju ulogu igra vjera? Koji su znakovi vremena na koje teolozi u Europi trebaju odgovoriti?

U prvom dijelu autor stoga promišlja o znakovima vremena u Europi danas. To čini kritički se osvrćući unatrag, na ono što se dogodilo s padom zidova, osobito na ono što se dogodilo na području vjere. Izdvaja tako tri razvojne faze. U prvoj fazi, nakon pada Zida, kod velike većine ljudi dogodilo se golemo oslobađanje: nestao je stari pritisak. Crkvi je omogućeno slobodno djelovanje u društvu. U drugoj fazi počeli su se uočavati novi problemi koje je donijela zadobivena sloboda. Nestankom dugogodišnjeg neprijatelja nastala je čudna praznina koju je počela prožimati čežnja za starijim strukturama, starijim razgraničenjima, starijim identitetom zajednice. Malo-pomalo mnogi su nanovo otkrili neprijatelja, identificiranog u novom društvu. U trećoj fazi, u

¹ S njemačkoga preveo Božo Lujić.

kojoj se nalaze mnogi, osobito teolozi, primjećuje se nastojanje da se odgovore na nove izazove traži i pronalazi u starim misaonim navikama, u posezanju za prošlošću.

U drugom se dijelu promišlja o mogućnostima i izazovima vjere danas, nastojeći definirati neke perspektive za budućnost teologije i vjere u Europi. Teologija treba biti posve usmjerena na konkretno vrijeme, tj. osjetljiva za čovjeka današnjice i solidarna s njime. Povezanost teologije s vremenom uključuje potrebu da teologija potvrdi i prihvati ovaj svijet kao Božje dobro stvorenje, kao od samoga Boga darovan životni prostor koji čovjek zahvalno može i smije prihvatiti i snagom kreativne slobode oblikovati. S druge strane, solidarnost s čovjekom današnjice zahtijeva da se teologija istodobno distancira od svega onoga što u tom svijetu čovjeka ugrožava. Samo u dijalektičkoj napetosti potvrđivanja svijeta, te istodobno nijekanja svega onoga što je usmjereno protiv života u tom svijetu, vjera može razviti snagu za preskakanje novih zidova koje ljudi stalno iznova dižu. Na kraju, autor problematizira identitet teologije kao znanosti ističući opasnosti s kojima se ona danas susreće.

Ključne riječi: teologija, Crkva u Europi, znakovi vremena, slom ideologija, postmoderna.

Uvod

Dana 9. studenoga 1989., dakle gotovo pred 20 godina, pao je zid u Berlinu, a s njime se u sebi urušila i suprotnost Istok-Zapad. Dvadeset godina odmaka omogućuje i traži da se zastane i razmisli o onomu što se tada i nakon toga dogodilo kako bi se iz toga iščitalo gdje smo danas. Gdje smo mi, mi kao Crkva, mi kao teologinje i teolozi u toj Crkvi, 20 godina poslije sloma komunizma, nakon svršetka podjele svijeta, i prije svega Europe, na dvije suprotne i neprijateljski ustrojene hemisfere, 20 godina poslije »hladnoga rata«? Što smo učinili od toga da je odjednom sve postalo drukčije, da je iznenada nastupila velika sloboda, da se činilo kako je u svakom slučaju sve moguće i na dohvat ruke? Jesmo li od toga što god napravili, jesmo li zgrabili kairos? Jesmo li daru slobode otvorili budućnost?²

Ne može biti moja zadaća komentirati političke pokrete koji su, među ostalim, doveli i do raspada Jugoslavije, a i do neovisnosti Hrvatske. Ne bih želio ni više ni manje nego iz svoje perspektive dati neke malene poticaje za razmišljanje o onome što se dogodilo, a time i za promišljanje naše sadašnjosti i zajednički nam zadane budućnosti Europe. Europa je naš gotovo neosporiv

² O ovoj tematici vidi cjelovito također: Albert FRANZ – Wolfgang BAUM (ur.), *Theologie im Osten Europas seit 1989. Entwicklungen und Perspektiven*, Berlin, 2007.; Miklós TOMKA – Paul M. ZULEHNER (ur.), *Religion in den Reformländern Ost(Mittel) Europas*, Ostfildern, 1999.; Johannes GÖNNER, *Die Stunde der Wahrheit. Eine pastoraltheologische Bilanz der Auseinandersetzung zwischen den Kirchen und dem kommunistischen System in Polen, der DDR, der Tschechoslowakei und Ungarn*, Frankfurt am Main, 1995.; Thomas BROSE (ur.), *Gewaltige Freiheit. Wende – Wandel – Revolution*, Leipzig, 1999.

zajednički životni prostor u kojemu se mi poslije uklanjanja granica i uvođenja eura, što i vama svakako predstoji, samo po sebi sve razumljivije krećemo i kojemu, unatoč svim nacionalnim različitostima, osjećamo da pripadamo.

Moja je perspektiva ona rođenoga 1947. godine, dakle nakon Drugoga svjetskoga rata na nekadašnjem zapadu odrasloga Nijemca, koji od 1995., dakle više od 15 godina, živi na nekadašnjem istoku Njemačke, koji je pokrete, razvoje i promjene što su se tamo odigrali i još se uvijek odigravaju ne samo promatrao nego i doživljavao i djelomice također i suoblikovao i koji to još uvijek čini.

Moja je perspektiva istodobno i ona teologa, pobliže katoličkoga fundamentalnoga teologa koji je ujedno i svećenik i koji je prije svoga profesorskoga života (dakle prije 1988.), kao i poslije svojih studija u Rimu, Würzburgu, Eichstettu i Münchenu bio više godina župnik u Würzburgu, koji je bio suodgovoran u izobrazbi svećenika, teologinja i teologa laika te je tako bio praktično djelatan u Crkvi i preuzimao odgovornost.

Sve to ne govorim zbog toga da bih svoju osobu previše stavio u središte, nego stoga jer sam uvjeren kako je za moju generaciju, dakle generaciju onih koji su pad Zida 1989. doživjeli kao odrasli svjesno, što je za bilo koju biografiju od osobite važnosti. Današnji pogled na svijet moje generacije, naše promatranje stvarnosti koja se 1989. stubokom promijenila, zacijelo je neodvojivo obilježena time gdje smo rođeni i odrasli: na nekadašnjem Istoku ili na nekadašnjem Zapadu, u nekadašnjoj Jugoslaviji, propalom DDR-u ili u Bonnskoj republici koja je isto tako u međuvremenu postala povijest, u Europi koja je poslije 1945. postupno i mukotrpno postajala zajedničkom, iza ili ispred zaštitnoga ili zatvarajućega zida jednoga ideološki obilježenoga sustava koji je, ako ispravno vidim, na mnogo načina prikazivao ljudima iluziju jednoga nasuprot »Zapadu« boljega društva i više je ili manje brutalno prisiljavao na identifikaciju s tom ideologijom, odnosno barem na takvo aranžiranje.

Rekao sam dakle: »Ako ispravno vidim« – ovom primjedbom koja zvuči kao floskula dotičem jednu gotovo neuralgičnu točku: Možemo li se mi uopće razumjeti? Vidimo li mi jedan drugoga »ispravno«? Tko vidi »ispravno«, a tko ne; »istočnjak« (*Ossi*), »zapadnjak« (*Wessi*) ili oboje, odnosno niti jedan? Može li jedan »zapadnjak« uopće predočiti kako »istočnjak« razmišlja i obrnuto? Još uvijek osjećam kako postoje ograde, u svakom slučaju u Njemačkoj bez Zida, štoviše kako se ovdje ipak radi o nekom tabuu koji se nipošto ne bi smio taknuti. Još uvijek smo jedni drugima strani. Nisu li možda pali vanjski zidovi, dok zidovi u našim glavama još dugo neće? I mogu li ti uopće pasti? Ili, nije li to fantomska rasprava, predrasuda koja se zbilja ne oslanja na konkretnu stvar-

nost, možda tim tvrdoglavija predrasuda starije generacije koja mora posve izumrijeti kako bi konačno nestale razlike i suprotnosti koje ona osjeća, a mladi ih više uopće ne mogu uočiti, i da zidovi propalih ideologija ne egzistiraju i dalje u nezacjeljivo ranjenim glavama i dušama?

»S Bogom svojim preskačem zidine.« Ova rečenica iz 18. psalma, redak 30, donosi perspektivu teologije, vjere, uvodi Boga u igru. To je ratnikova zahvalna molitva protiv tlačenja koji zna da je oslobođen Božjom rukom iz vlasti nadmoćnoga neprijatelja i usto ima iskustvo da se kod tog Boga koji mu daje preskočiti zidine istodobno smije osjećati zaštićenim, te u 31. retku u istom dahu ispovijeda: »Savršeni su puti Gospodnji, i riječ je Božja ognjem kušana. On, samo on, štit je svima koji se k njemu utječu.« Ta nas riječ iz psalma može sačuvati s jedne strane od toga da slučaj sa zidovima u našem vremenu, pobjedu nad nadmoćnim neprijateljima čisto i profinjeno odijelimo od vjere u Boga kao posve politički posao, a s druge strane i od toga da rezigniramo zbog tvrdoće posljedica hladnoga rata koji je trajao preko 40 godina, zbog posljedica onih pogođenih u glavama i srcima, zbog još uvijek postojećih zidina. Psalmist nas ohrabruje da postanemo aktivni »s Bogom«, da ne rezigniramo, da uzmemo stvari u ruke, odvažimo se na skok i istodobno od njega očekujemo pomoć i zaštitu. Na taj nas način upravo psalmist neizbježno stavlja pred pitanje: Kakve veze ima danas politika s vjerom u Boga? Koju ulogu igra vjera u Europi poslije obrata? Što su političke implikacije teologije te što su teološke implikacije politike, i to konkretno u ovom našem specifičnom europskom kontekstu? Drukčije pitano, naime riječima a time u duhu Drugoga vatikanskoga koncila: Što su znakovi vremena na koje mi ovdje i danas u Europi moramo paziti i što mi kao teolozi imamo na to reći? Kako i odakle to trebamo tumačiti? Koje odgovore trebamo dati na pitanja koja se nalaze sadržana u tome da bismo danas opravdali svoju zadaću, svoje poslanje?³

Želio bih na to dati odgovor ukoliko bih prvi korak naslovio kao »Znakovi vremena« koje mislim da vidim u našem životnom prostoru, u Europi danas, a koji mi se čine dosta važnim da se s njima sučelim. To ne ide bez kritičkoga pogleda unatrag, bez pogleda na zidine koje se moralo prevladati i koje još uvijek treba svladavati. U drugome koraku želio bih pokušati usmjeriti pogled unaprijed, dakle pitati o mogućnostima i izazovima vjere danas, želio bih se odvažiti, barem u postavkama, usmjeriti pogled prema perspektivama budućnosti za teologiju i vjeru u Europi danas i pritom istodobno pitati obrnuto: što ljudi Europe mogu očekivati od vjere, od teologije?

³ Vidi o ovome: Peter HÜNNERMANN – Joachim SCHMIEDL (ur.), *Der Weg Europas und die öffentliche Aufgabe der Theologie*, Berlin, 2007.

1. »Znakovi vremena«

Pitati o »znakovima vremena« složena je zadaća onih znanosti koje mi u njemačkom jeziku obično sažimamo pod pojmom duhovnih znanosti (*Geisteswissenschaft*), a u engleskom kao *humanities*. Posebnost teologije kao duhovne znanosti treba gledati u tome što pita o racionalnoj odgovornosti religiozne vjere, konkretno kršćanske vjere u određenome kontekstu, dakle vjere kao *fides quaerens intellectum*, i to prije svega i – iako možda ne samo – kao *fides hodierna quaerens intellectum hodiernum*, koja kritički reflektira, stavlja na kušnju i jezično oblikuje. Dvostruko naglašavanje onoga *hodie* ne bi trebalo nikako značiti izručiti vjeru duhu vremena. Prije je riječ o dovođenju kršćanske vjere u doticaj i odnos s duhom, s mišljenjem sadašnjice, dakle sa stvarnošću današnjega svijeta, tako da se svi sudionici u tome međusobno pomažu, kako bi sebe, a ujedno i jedni druge bolje razumjeli i tako mogli ljudima – a o njima se i radi – što je moguće bolje služiti.

Ako je konačno u duhovnim znanostima kao *humanities* uvijek posrijedi čovjek, onda se u teologiji posebno radi o čovjeku ukoliko u različitim kontekstima živi i reflektira svoju vjeru, odnosno svoju religioznost i tako pita o samome sebi, o svijetu i o Bogu te traži odgovore na temeljna egzistencijalna pitanja koja određuju njegov život. Radi se uvijek o pitanju u svezi s mogućnostima koje tek vjera ljudima otvara. Radi se o smislu i svrsi vjere, koja ne smije istodobno biti svrhom samoj sebi, nego mora u potpunosti biti *propter nos homines*. Jasno je kao na dlanu kako jedna takva teologija, usmjerena na čovjeka i istodobno vjerna vlastitom poslanju, može zapasti u turbulencije, štoviše, mora računati na vrlo ozbiljna sučeljavanja koja se ne libe ni sukoba.

Prvo je dakle pitanje koje moramo postaviti sebi: što su »znakovi vremena« danas koji nama, teologinjama i teolozima ovoga vremena, nešto govore o ovom našem svijetu 21. stoljeća, o ovoj našoj Europi poslije prevrata, o ljudima koji žive u tom kontekstu i vjeruju te, konačno, o nama samima koji živimo u tom kontekstu i taj kontekst svjesno i djelatno iz vjere oblikujemo i želimo oblikovati?

Kao što je na početku već rečeno: iskustvo koje nas sve iz temelja odlučno određuje jest iskustvo svršetka suprotnosti Istoka i Zapada, slom ideologija koje su do prevrata 1989. ovladavale i dijelile svijet na Istok i Zapad, na svijet komunizma s ovu stranu i svijet kapitalizma s onu stranu, koje je dijelio Zid što se dugi niz godina činio nesavladivim. Ipak, što se uistinu dogodilo s padom tih zidova, s krajem ideološke podjele svijeta? Što se dogodilo s ljudima koji su to doživjeli i, konačno, što se dogodilo s našom vjerom i u našoj

vjeri i koliko je bio, i do danas jest, svime time dodirnut »teološki« pogled na svijet određen vjerom?

Na prvi, naravno vrlo površan, ali ipak tvrdoglavo uporan pogled nije se dogodilo ni manje ni više nego se komunistički sustav urušio u samome sebi i kapitalizam Zapada odnio je pobjedu nad njime. Shodno tome, u percepciji mnogih kršćanki i kršćana te konačno mnogih teologa, prvenstveno onih koji su živjeli u području vladavine socijalizma odnosno komunizma, Crkva, a s njom i teologija, ne nalazi se sada naspram jedne tako izričite antikiršćanske ideologije nego – kako god bilo – ona danas ima posla sa svijetom (zapadnoga) kapitalizma.

Tu su vidljive u bitnome tri razvojne faze. U prvoj se fazi ta promjena osjetila na »Istoku« kod velike većine ljudi kao golemo oslobađanje. Nestao je stari pritisak, posvemašnja skrb. Rušenjem velikih zidova podjele poljuljali su se, odnosno pali mnogi realno i mentalno postojeći zidovi, konačno i oni iza kojih su se Crkva i teologija svojim vlastitim životom bile više ili manje povukle, i dijelom uočljivo aktivno, ali dijelom također i jadno provodile egzistenciju u rupi. Osobito je oslobađajuće i zadovoljavajuće za mnoge bilo to što se Crkva pokazala stabilnijom od sustava koji ju je desetljećima difamirao i borio se protiv nje, štoviše, Crkva se na nemalo mjesta razotkrila kao odlučna pogonska snaga tog procesa oslobađanja. »S Bogom svojim preskačem zidine« postalo je ovdje posve konkretno iskustvo.

Time je udaren temelj kojim su Crkva i vjera mogle prihvatiti nove, sasvim drukčije društvene odnose nego što je to ranije bio slučaj. Sada je postalo moguće u slobodnom društvu biti slobodna Crkva, a ljudi kao slobodni mogu slobodno vjerovati. Konkretno, u ovoj su fazi s mnogo optimizma stvorene crkvene strukture koje odgovaraju toj slobodi, sklopljeni su ugovori između države i Crkve i, konačno, osnovani su državni teološki fakulteti.⁴

Ipak u toj drugoj fazi brzog razvoja uočen je osjećaj kako je nanovo zadobivena sloboda sa sobom donijela i nosi nove probleme. Odjednom je nastala ona čudna praznina koju su u Crkvi uskoro osjetili, jer su preko noći bili uklonjeni neprijatelji: »Nemamo više neprijatelja! Gdje je neprijatelj?« – odzvanja mi do danas u ušima gotovo očajnički krik jednoga župnika na svećeničkom skupu početkom devedesetih godina prošloga stoljeća. Ali više od zova za stvarnim neprijateljem bio je to zacijelo izražaj čežnje za starim strukturama, starim razgraničenjima, starim identitetom zajednice koja je – odvojena

⁴ Vidi o tome: Modelle staatlicher Ordnungen für die Religion und ihre Theologien, u: Peter HÜNNERMANN – Joachim SCHMIEDL (ur.), *Der Weg Europas und die öffentliche Aufgabe der Theologie*, 9-91.

od ostaloga društva kao poseban svijet i protusvijet morala izdržati pritisak izvana, ali se pritom iznutra držala čvrsto – izgledala životnije i u mnogostrukom joj je pogledu bilo lakše nego u slobodnom društvu u kojemu se mora trajno legitimirati i dokazivati da je za ljude korisna i smislena te se konačno boriti uopće biti uvaženom. U međuvremenu su očito mnogi nanovo otkrili prethodno odstranjenoga i neprežaljenoga neprijatelja, ponovno su identificirali životno neophodnoga protivnika. Taj je neprijatelj sa svoje strane novo društvo koje je zapalo u krizu, problematična sloboda – kako osjećaju mnogi – sverazarajući kapitalizam. Navodno se može i smije tu novu stvarnost mirne savjesti žigosati i napadati kao novoga neprijatelja. Što je dakle vjerojatnije nego – naočigled sve većega i većega razočaranja, zbog toga što ovo društvo ne određuje stvarna sloboda i ljudskost, nego neljudsko mišljenje usmjereno prema profitu, a na štetu mnogih – posegnuti za sačuvanim starim strukturama i mehanizmima odvajanja, nego podignuti zidove da bi se ponovno osjetilo zaštićenost i identitet?

U toj trećoj fazi razvoja čini se da se danas nalaze mnogi, možda baš i teolozi. Oni misle pronaći odgovor na nove izazove starim mehanizmima, starim misaonim navikama, posezanjem za prošlošću prije nego što bi bili spremni krenuti novim putovima, odvažiti se na rizik novoga, razbijati zidove uhodanoga.

Za mene je konkretno ova tendencija primjetna kad se, primjerice, župnici protive državnoj vjerskoj poduci i žele se držati stare i uhodane navike, iako je to jedva više moguće, uvoditi u vjeru djecu u župnom dvoru – praćeni u tome velikim razumijevanjem od strane kadra stare marksističke škole koja si – zarobljena starim mišljenjem – jednostavno ne može predočiti da religija ima posla s javnim obrazovanjem pa stoga župnike rado podupiru u tome zavlračanju u svoje rupe, ili kad su župne zajednice bespomoćne naspram sve izdiferenciranijega društva u kojemu nije više samo po sebi razumljivo to da se netko samim time što je katolički kršten pojavi u mjesnoj župi, i to nedjelju za nedjeljom i neovisno o tome kako ta župna zajednica izgleda i što se u njoj događa.

Iza takvih možda i dobronamjernih, a u stvari fatalno u prošlost usmjerenih stavova i načina ponašanja krije se, prema mom mišljenju, ono površno opažanje koje nemali broj uzima kao ključ za objašnjenje nekih poteškoća i frustracija, kao temeljnu pretpostavku za razumijevanje kompleksne i nepregledne stvarnosti, naime da se »prevrat« sa svojim padom zidina u bitnome i nije ni u čemu drugomu sastojao nego da se socijalizam zamijeni samo prividno boljim, ali u načelu barem jednako tako bolesnim i lošim oblikom društva. Tko tako misli, za njega su Crkva i teologija, ako uopće jesu, a onda samo

neizravno pogođeni padom Zida, za njega su u načelu ostali i na životu se također održavaju i stari stavovi sučeljavanja. U takvim glavama nisu još uvijek porušeni stari zidovi, osobito između društva i Crkve.

»S Bogom svojim preskačem zidine.« U toj ispovijesti vjere nalazi se poticaj da se pokuša nešto drugo nego što su zidovi, ograde, sheme prijatelja i neprijatelja. Ali kako?

Kako bi se na to mogao dati odgovor, potrebno je prije svega drugoga probiti onu površnu shemu Istok-Zapad i sebi pojasniti što se zbilja dogodilo prilikom prevrata, prilikom pada Zida, odnosno što se pokrenulo, što se uistinu odigralo i još uvijek odigrava pod površinom gole pobjede Zapada nad Istokom. Što su drugim riječima stvarni, ozbiljni »znakovi vremena«, što su stvarni izazovi pred koje smo stavljeni kao suvremenici i, konačno, kao teolozi današnjice koji pitaju što danas znači odgovorno vjerovati?

Nije moguće ovdje izraziti svu složenost tog procesa, ali mi se čini da je važan, možda najvažniji, no istodobno ipak i rado previđani aspekt tog razvoja, sljedeći: kad se sruše zidovi i padnu granice, nužno se mijenja stvarnost ne samo na jednoj strani nego, naprotiv, nastaje i s ovu i s onu stranu starih ograda nova stvarnost. U tom smislu pad Zida iz 1989. nije jednostrano značio kraj socijalističko-komunističkoga bloka nego ujedno i kraj »Zapada« u tadašnjem uobičajenom smislu. Oba svijeta, koja su prividno stajala jedan nasuprot drugome i koja su bila posve bitno određena tim protuslovljem u svome identitetu, nisu postojala i odjednom ih više nema. Tada se činilo prije svega vjerojatnim da se na prvi pogled pobjednička strana – Zapad – takoreći proširio na Istok i na taj način etablirao jedan jedini, lijepi novi svijet. Pa ipak sve se više i više ispostavljalo da upravo to nije moguće. Niti je, na jednoj strani, »Zapad« – ono društvo koje tako savršeno funkcionira da se bez problema od danas do sutra može gotovo beskonačno proširiti i tada biti prihvaćeno, niti se može, a ni smije, na drugoj strani, poništiti 40 godina duga povijest »Istoka« da bi se postigao taj cilj. Jednom riječju, poslije pada Zida Europa se nalazi u kompliciranom identifikacijskom procesu čiji se cilj proteže daleko iznad jedinstvenoga gospodarskoga i monetarnoga sustava, štoviše, čak i iznad same političke integracije. Radi se o Europi kao životnom prostoru bez zidova i barijera, kao prostoru življene slobode, radi se o pozitivnom identitetu koji ne živi negativno od razgraničenja i suprotnosti, nego od otvorenosti, uzajamnog poštivanja i uzajamnog priznavanja, i to priznavanja različitih nacija i kultura, religija, svjetonazora i životnih usmjerenja. Radi se o Europi kao jednoj »zajednici vrijednosti« u kojemu se čovjek koji hoće živjeti svoju slobodu osjeća i doživljava priznatim i prihvaćenim.

Ali to znači: mi stojimo usred razvojnoga i preobrazbenoga procesa koji daleko nadilazi činjenicu da jedan sustav zamjenjuje drugi i jedna ideologija drugu. Radi se, dapače, o povijesnom razvojnom procesu koji se može označiti kao kraj vremena velikih ideologija i sustava; drugim riječima, mi stojimo u Europi u onom procesu koji se označava krilaticom »postmoderna«. Tako gledano, govor o »postmoderni« nije iznašašće za pisaćim stolom, nije neka intelektualna igrarija, nije nikakvo rađanje u glavama udaljenih teoretičara od svijeta, naprotiv, radi se o posve realnim iskustvima koja zajedno, i to vrlo načelno, dodiruju kako osobni tako i društveni život.⁵

Naime, kako se god govorilo o »postmoderni«, jedva se smije osporiti da živimo u svijetu, čak ako tamo možda duhovno i nismo još uspjeli stići, obilježeno, kako to tvrdi, mladi sistematičar Karlheinz Ruhstorfer u svojoj nedavno objavljenoj *Kristologiji*: »pluralizmom i odricanjem od jedinstvene nadređene ideologije ili, govorom Jean-Francoisa Lyotarda, nevjerodostojnošću velikih metapriča«⁶. To nas, naravno, ne mora i ne smije potpuno zbuniti i s obzirom na svijet današnjice zavarati, naprotiv, upravo u povezanosti s njom pristizhe onaj začuđujući »povratak religije«⁷ koji »postmodernu« čini povećano »postsekularnom« epohom, a koja kao takva dokazuje da su lažne tipično moderne predodžbe o kraju svih religija u nezaustavljivo napredujećem procesu sekularizacije i emancipacije.⁸

Ali time nije dano rješenje svih problema, u svakom slučaju ne u tom smislu da smo mi kao teolozi mogli još jednom osjetiti kako smo imali pravo. Ipak posvuda vidimo da se pod tim »povratkom religije« nipošto ne misli na povratak kršćanske vjere u tradicionalnom smislu, a ni u smislu crkveno institucionalizirane vjere, ni u smislu da bi vjera u Boga Isusa Krista našla prepoznatljivo nov interes. S gubitkom snage uvjerljivosti velikih »metapriča« i kršćanstvo je stavljeno u pitanje. Tim smo više izazvani kršćansku vjeru u tom potpuno promijenjenom kontekstu postprevrata nanovo pozicionirati i decidirano artikulirati kao *fides hodierna quaerens intellectum hodiernum*, tj. tako da ona ne potpadne pod presudu kako je unaprijed prevladana, ali ni da je, kao modna pojava prilagođena duhu vremena, postala beznačajna.

⁵ O tomu vidi primjerice: Markus KNAPP, *Verantwortetes Christsein. Theologie zwischen Metaphysik und Postmoderne*, Freiburg im Breisgau, 2006., ET CONFERENCE 2007, Religion and European Project. Theological Perspectives, u: *Bulletin ET*, 18 (2007.), 1-2.

⁶ Karlheinz RUHSTORFER, *Christologie*, Paderborn, 2008., 25.

⁷ *Isto*.

⁸ O tomu vidi: Ulrich H. J. KÖRTNER, *Wiederkehr der Religion? Das Christentum zwischen neuer Spiritualität und Gottvergessenheit*, Gütersloh, 2006.

Frederiek Depoortere s Katoličkoga sveučilišta u Löwenu, oslanjajući se na Giannija Vattima, ne gleda kršćansku vjeru danas, u postmoderni, više kao veliku alternativnu priču bilo kojoj nekršćanskoj ideologiji ili svjetonazoru nego u polju napetosti nihilizma, znanstvenog racionalizma i tradicije.⁹ Unutar tog tropskog polja napetosti, tako misli Depoortere, teologija danas mora pozicionirati kršćansku vjeru i to tako da niti jedan od tih polova ne bude zanemaren, odnosno da vjera ne bude izručena takoreći jednom te istome. Samo tako kršćanska vjera može razvijati svoj specifični identitet, a da ne završi u jednostranoj nihilističkoj proizvoljnosti, u fundamentalističkom tradicionalizmu, ili da se ne rastopi u nekom sverazrajućem racionalizmu. Da do takvih kratkih spojeva dolazi, da takve jednostranosti neprestano određuju sadašnje teološke rasprave, štoviše, da se pritom radi o različitim kušnjama kojima je teologija danas izložena, pokazuje dakle da sama teologija odavno sudjeluje u postmodernoj post-obrata današnjici u kojoj je u potrazi za samom sobom i pritom uvijek iznova podliježe prebrzim prividnim rješenjima. Tako nerijetko oscilira tamo-amo, primjerice između pluralizma bez kriterija i relativizma s jedne strane i rigidnog religiozno-tradicionalističkoga fundamentalizma s druge, ili između moderne racionalnosti i, prema izboru, ili fundamentalizma ili pak tipičnoga postmodernoga sve-je-moguće mentaliteta.

Teologija je pogođena i izazvana takvim složenim i raznolikim stanjem, i to ne kao gledateljica izvana, nego čak kao sudjelatnica, štoviše kao suproducenteljica toga procesa. Jer suprotnost Istok-Zapad kao takva kao i njezino slamanje ali i iz toga proizašla i još uvijek proizlazeća postmoderna nisu ništa drugo doli proizvodi, etape, posljedice onoga povijesnoga sveukupnoga procesa koji konstituira povijesni identitet Europe, ma kolikogod taj identitet bio problematičan i ugrožen. U taj je proces kao sasvim bitna sastavnica i pogonska snaga spadala i još uvijek spada i kršćanska vjera.

Ako je to tako, onda iz toga u svakom slučaju slijedi nužno jedno, naime da kršćanskoj vjeri nije moguće, štoviše, da joj je upravo zabranjeno držati se izvan toga složenoga procesa, povući se možda u neki poseban religiozno-crkveni svijet, promatrati društveni razvoj izvana i tada očekivati da to društvo preuzme kršćanske vrijednosne predodžbe. Ne može, dakle, biti cilj teološkoga i pastoralnoga rada nanovo »evangelizirati« društvo s namjerom, kako se danas obično kaže, da se ono naposljetku kao posve »kršćansko« ra-

⁹ Frederiek DEPOORTERE, Gianni Vattimo's Concept of truth and its consequences for Christianity, u: Mathijs LAMBERIGTS – Lieven BOEVE – Terrence MERRIGAN (ur.), *Theology and the question for truth. Historical- and Systematic-Theological Studies*, Leuven, 2006., 241-256, ovdje 256.

zlikuje od drukčije usmjerenih društava. Tako bi se samo podigli novi visoki zidovi.

Time se teologija nalazi pred pitanjem u čemu se sastoji odgovor kršćanske vjere na »znakove vremena« danas, kako kršćanska vjera susreće izazove današnjice, današnjega društva poslije obrata i kako ih takoreći može, odnosno mora »iskoristiti«, što kršćanska vjera može danas i sutra pridonijeti razvitku Europe.

2. Odgovor teologije

Nakon dosad rečenoga trebalo bi biti jasno: teologija ne bi smjela podleći kušnji na izazove današnjice i sutrašnjice reagirati odgovorima od jučer, dakle odgovorima na pitanja koja ljudi danas uopće (više) nemaju. To vrijedi za propovjednikovu propovjedaonicu u bogoslužju kao i za profesorovu katedru. Ipak, koje odgovore može dati teologija? Što je njezina zadaća i koje su njezine posebne nadležnosti da na takva pitanja i danas može odgovarati?

Na to se ovdje ne može zacijelo dati neki obuhvatan i izdiferenciran odgovor. Ipak se može zaoštrano reći: bit i srž teologije koje nadilaze vremena i razdoblja jesu učiniti da se čuje *Logos tou Theou*, ali ne apstraktno i općenito nego konkretno i povezano uz vrijeme. Teologija tako danas ima zadaću u kontekstu današnjega vremena govoriti o Bogu, učiniti kršćanski govor o Bogu za ljude ovoga vremena plauzibilnim i tako danas biti *fides quaerens intellectum*, posredovati *fides christiana s intellectus hodiernus*.

Time se vraćam u prikazano polje napetosti Frederieka Depoorterea: teologija danas ima zadaću postaviti se u perspektivi kršćanske vjere pred problem postmodernog relativizma a da na njega ne odgovori tradicionalističkim fundamentalizmom; ona se treba sučeliti s racionalitetom današnje znanosti, naročito u tom kontekstu s nadirućom tematikom ateizma, a da tu tematiku već unaprijed ne proglasi ilegitimnom; ona se mora postaviti pred raznovrsnost religija, a time i međureligijskoga dijaloga, a da unaprijed ne apsolutizira vlastitu tradiciju, i da ne izbjegne »dijalog istine«. Jednom riječju: teologija danas mora tako pozicionirati kršćansku vjeru u polju napetosti religioznoga nihilizma, odnosno relativizma, znanstvenoga racionalizma i svjetonazorsko-religiozno-kulturalnoga fundamentalizma, odnosno tradicionalizma, da dotični moment istine tih različitih misaonih i iskustvenih svjetova, ali i njihova partikularnost i jednostranost, izbiju na svjetlo dana i mognu se kritički reflektirati. Tako teologija danas ima zadaću učiniti vidljivim kritički, kao i pozitivno koristan potencijal kršćanske vjere, unijeti ga u javni diskurs i tako ga nositi.

To je svakako lakše reći nego učiniti. A nije daleko ni iskušenje da se posegne za patentiranim receptima ili za kaširanjem zbunjenosti s obzirom na kompleksnost problematike. Želio bih to ovdje ostaviti tako kako jest kako bih ukazao na dva gledišta koja mi se čine važnima. Svim je time rečeno da teologija danas mora biti posve usmjerena na vrijeme, tj. osjetljiva za čovjeka današnjice i solidarna s njime, dakle s čovjekom koji poslije sloma ideoloških zidina i protivnosti, u kontekstu jednoga bezgraničnoga, globaliziranoga svijeta želi i mora uvijek iznova potvrđivati svoj identitet, drugim riječima, koji u današnjim uvjetima traži skrovitost, a da pritom i u tome ne izgubi svoju slobodu, koji istodobno u ovome svijetu danas hoće biti slobodan, želi svoju slobodu živjeti, a da pritom ne bude osuđen na neudomljenost, dezorijentiranost i neprostornost.

Ta povezanost teologije s vremenom, njezina solidarnost s čovjekom današnjice čini neophodnim prije svega potrebu da potvrdi ovaj svijet u njegovu temelju i da ga prihvati, da ne žali za prošlim svjetovima i vremenima, a da sadašnjost ne difamira kao konačno ipak »zao svijet« protiv kojega se vrijedi boriti i pobijediti, nego posredovati tražećem čovjeku današnjice ovaj svijet kao Božje dobro stvorenje, kao od samoga Boga darovan i otvoren životni prostor koji čovjek zahvalno može i smije prihvatiti i snagom kreativne slobode oblikovati.

Naravno, to, iz drugoga gledišta koje nužno dopunjava ono prvo, ne znači da teologija jednostavno potvrđuje svijet onakav kakav jest i bez kritike ga prihvaća. Upravo bezuvjetna solidarnost s čovjekom današnjice i ništa manje bezuvjetno usmjerenje na Isusovu poruku vodi teologiju tome, i mora tome voditi, da se u ime Božje i u ime čovjeka istodobno kritički distancira od ponečega što se u ovome svijetu događa, da prekine gdje god je to potrebno tijek stvari koji je pokrenuo čovjek, jer bi inače identitet i sloboda čovjeka bili ugroženi. Tako gledano, zadaća je teologije paziti da vjera u Boga ne bude odvojena od životne stvarnosti, ali također i da se u njoj bez razlikovanja utopi. Samo u toj dijalektičkoj napetosti odlučnoga potvrđivanja svijeta i ništa manje odlučnoga nijekanja svega onoga što je usmjereno protiv života u tom svijetu, vjera može razviti snagu za preskakanje novih zidova koje će ljudi uvijek iznova dizati i istodobno darivati onu skrovitost koju čovjek treba kako bi našao samoga sebe, iskušao se kao onaj koji je identičan sa samim sobom, skrovitost za koju smo uvjereni da je svijet kao takav, svijet sam po sebi, konačno ne može dati.¹⁰

¹⁰ O ovome vidi: Lieven BOEVE, *God interrupts history. Theology in a time of upheaval*, New York – London, 2007.; Johann REIKERSTÖRFER, *Wahrhaftiger Glaube. Theologisch-politische Schriften*, Wien – Berlin, 2008.

Je li to teologija danas u stanju, je li ona drugim riječima zato oboružana da u tom smislu služi čovjeku današnjice, da u tom smislu kao pomoć otvori čovjeku današnjice srušenih zidina i ubrzane globalizacije vjeru u Boga, u Boga Isusa Krista? S kritičkim bih pogledom na teologiju koji odgovara na to pitanje – teologiju kakvom se danas bavimo – želio zaključiti svoje izvode.

Svi mi koji smo u teološkoj znanosti djelatni, bilo kao oni koji studiraju bilo kao oni koji poučavaju, iz svakidašnjega iskustva znamo kako je teško i kako je postalo problematično govoriti o »teologiji« kao znanosti. Teologija se izdiferencirala u mnoštvo i raznovrsnost različitih struka i disciplina. To je sigurno dobro kako sa stajališta same stvari tako i iz postmodernog konteksta u kojemu svi stojimo, jedva da je moguće drukčije predočiti. Pa ipak ostaje pitanje: Smije li ta diferencijacija ići tako daleko da se pritom gubi identitet teologije kao jedne i posebne i u samoj stvari drukčije znanosti, različite s gledišta svoga specifičnoga predmeta? Ova opasnost postoji. Na mome Sveučilištu to, primjerice, ide toliko daleko da se pojedine struke teologije interdisciplinarno priznaju, svakako u pravilu manje kao teološke, štoviše, upravo ukoliko nisu teološki usmjerene. To se tada prije uzima u obzir i, kao pozitivno, vrjednuje. Tako egzegeza nalazi priključak na druge znanosti – jer i ukoliko je ona filologija povijest Crkve – jer i ukoliko je povijesna znanost; praktična teologija – jer i ukoliko je pedagogija; sustavna teologija – jer i ukoliko je filozofija. Jasno je kao na dlanu: od svake se pojedine struke traži da stoji uz svoj identitet kao teologija, da ga ne skriva i upravo tako bude otvorena za interdisciplinarni priključak.

Ipak, kako je to ostvarivo, tj. u čemu se sastoji taj teološki identitet? Što čini egzegezu, crkvenu povijest, praktičnu i sustavnu teologiju? Jedva bi bilo zadovoljavajuće kao odgovor na to pitanje uputiti na vezanost teologije uz Crkvu i tradiciju. Ma kako god za teologiju bilo bitno i neodrecivo to vezivanje, ipak upravo ono treba još jednom stvarno utemeljenje. Inače bi teologija postala čistim izvršnim organom institucionalnih zadataka, bila bi tako s pravom u svome statusu sveučilišne znanosti stavljena u pitanje.¹¹

Mislim da vrijedi sljedeće: »teološka znanost« – to su pojedini dijelovi područja i discipline teologije onda kada na metodičan i za pojedinu struku specifičan način govore o Bogu, i to o Bogu kršćanske vjere, tu vjeru svojim specifičnim metodama kritički reflektiraju i, konačno, taj svoj govor o Bogu izlažu i nude kritičkom interdisciplinarnom diskursu. Mora se, dakle, unutar znanstvene teologije pronaći opet ono polje napetosti koje je pokazao Depoor-

¹¹ O ovome vidi: Albert FRANZ (ur.), *Bindung an der Kirche oder Autonomie? Theologie in gesellschaftlichen Diskurs*, Freiburg im Breisgau, 1999.

tere¹² tako što će se različite teološke discipline na različit način i stavljanjem različitih težišta baviti vlastitom tradicijom, pitanjem o specifičnom zahtjevu za istinom kršćanske vjere, i to u teoriji i praksi, i njezinim kritičkim stavljanjem u pitanje pomoću drugih znanosti. Teologija – to su pojedinačne teološke discipline tada kad se ne budu povlačile same u sebe, nego kad se budu, sa svoje strane, otvarale, rušile zidine između sebe i susjednih teoloških disciplina, ali također i barijere između sebe i drugih, neteoloških disciplina i upravo tako otkrivale i u igru dovodile svoj sadašnji identitet kao znanstveni govor o Bogu.

To se složeno stanje teologije danas pojačava i zaoštava još jednom unutar sustavne teologije, naročito u fundamentalnoj teologiji kao disciplini za koju je problematika *fides quaerens intellectum* konstitutivna, koja dakle kritički pita o uočljivosti racionalne odgovornosti, stvarne mogućnosti vjere i teologije. Gotovo da ovdje uopće nije pretjerano govoriti o tomu da se teologija u cijelosti, ali prvenstveno fundamentalna teologija, nalazi u stanju koje snažno sudjeluje u mnogo prizivanoj postmodernoj nepreglednosti i nju odražava. Neka za primjer bude ukazano samo na rasprave u fundamentalnoj teologiji na njemačkom govornom području o transcendentno-filozofskom konačnom obrazloženju ili hermeneutsko-komunikativnoj orijentaciji na praksu vjere i teologije, na sučeljavanje treba li teologija danas biti decidirano kantovska, predkantovska ili postkantovska i na rasprave leži li budućnost teologije u povratku skolastičkoj tradiciji, odnosno čak kasnoantičkom Logosu ili u nekom radikalnom otvaranju prema društvenoj teoriji, dubinskoj psihologiji ili povijesti religija kao što je to već slučaj u teološkoosloboditeljskim, filozofsko-religijskim i terapeutsko orijentiranim postavkama.¹³

S jedne strane, ovaj šareni buket teoloških postavki, zaleta i teorija pokazuje da se teologija u sebi čini posve živa i utoliko oboružana za sadašnjost ukoliko za svakoga ponešto nudi. Ipak, ovo doista jedva može biti zadnja riječ o pitanju identiteta teologije kao znanosti, pa bi time na kraju sama vjera, do kojoj je teologiji i stalo, praktično neizbježno bila gurnuta u vrtlog proizvoljnosti.

Skepsu koju je ovaj nalaz proizveo treba, mislim, uzeti ozbiljno i to kao pokazatelj onoga o čemu se u svemu tome zapravo radi, onoga što se krije

¹² Vidi bilj. 8.

¹³ O tome vidi: Klaus MÜLLER – Magnus STRIET (ur.), *Dogma und Denkform. Strittiges in der Grundlegung von Offenbarungsbegriff und Gottesgedanke*, Regensburg, 2005.; Albert FRANZ, *Der Wahrheitsanspruch der Theologie*, u: Karl HOMANN – Ilona RIEDEL-SPANGENBERGER, *Welt – Heuristik des Glaubens*, Gütersloh, 1997., 26-46.

iza ove dojmrljive i atraktivne, ali istodobno i zastrašujuće raznovrsnosti. Čini mi se da ovdje dolazi do izražaja velika potreba za slobodom, i to slobodom mišljenja u teologiji, i za praktično življenom slobodom vjere, koja pojedincu omogućava vjerovati samostalno, autonomno, razvijati i živjeti svoje vlastito kršćanstvo. Ali se istodobno s tom skepsom prema toj šarenoj i višeslojnoj slobodi javlja pitanje identiteta teologije i vjere i dolazi do izražaja jednako tako jaka potreba da se s tom slobodom ne ostane sam nego povezan, a time i nošen, držan i šticeu stvarnošću koja moju slobodu još jednom obuhvaća. Teologija, kršćanska vjera naziva tu stvarnost Bogom. To je za nju onaj Bog koji je štiti svima koji se kod njega zaklanjaju i na taj način tjera preskakati zidine, odvažiti se na slobodu. Učiniti da se u ovoga Boga može vjerovati, ne siliti dobrim razlozima na vjeru, nego pomagati slobodnu odluku za ovoga Boga, zadaća je svih nas pred koju se strastvenom trijeznošću i trijeznom strastvenošću trebamo staviti.

Summary

»... with my God I can scale Walls« (Ps 18:29)

THEOLOGY AND THE CHURCH IN EUROPE, TWENTY YEARS AFTER THE FALL OF THE WALL

Albert FRANZ

Technische Universität Dresden
Philosophische Fakultät
Institut für Katholische Theologie
Weberplatz 5, D-01217 Dresden
albert.franz@tu-dresden.de

The subject of this article is focussed on the fundamental challenges and duties facing theology and the Church twenty years after the fall of communism. Even though the walls that marked the 20th century have been brought down, walls and barriers, i.e. the consequences of the Cold War which lasted for more than 40 years, they will continue to remain within men for some time to come. »With my God I can scale walls« – from Psalm 18:29 – inspires us to greater activity with God. It inspires courage and at the same time, openness to God's help and protection. The psalm leads us to pose several questions: What role does religion have in today's Europe following the fall of the Wall? What are the signs of the times that theologians in Europe need to respond to?

In the first part of the article the author reflects on the signs of the times in Europe today. The author takes a critical stance reflecting towards the past, what hap-

pened with the fall of the wall, particularly with reference to religion. The author identifies three phases. The first phase – following the fall of the Wall – meant emancipation for a huge mass of people: they were free of the pressure they had felt until then. The Church was allowed the opportunity to act within society. The second phase marked the start of new problems which followed the freedom that was gained. As the enemy disappeared, a new emptiness emerged which led to feelings of nostalgia for the old structure, old divisions, old identification with the community. Soon, new enemies were found and identified in the new society. The third phase found many – and in particularly theologians – endeavouring to respond to new challenges while searching for them in old habits, in reaching for the past.

The second part of the article deals with the opportunities and challenges facing religion today in an attempt to define new prospects for the future of theology and faith in Europe. Theology needs to be completely focussed on the times at hand, i.e. sensitive to man's every day lives and to feel solidarity with man. The connection between theology and the times involves the need for theology to confirm and accept the world as God's good creation, as something given from God himself to man who should and can gratefully accept it and shape it with creative freedom. On the other hand, solidarity with the man of today requires theology to distance itself from all that may threaten man in today's world. Only in a dialectic tension of confirming the world while at the same time denying all that is directed against life in that world can develop faith and give it the strength to scale new walls that people keep raising anew.

In conclusion, the author deals with the identity of theology as a science, highlighting the dangers that face it now, today.

Key words: theology, the Church in Europe, signs of the times, breakdown of ideology, post-modernism.